

Türk, Türkiyeli...

Anayasa'da Türk yerine Türkiyeli denmesini isteyenlerin iyi niyetle davrandıklarına inanıyorum. Bu kritik alanda dile getirdikleri böyle “cesur” önerileri için onları takdir de ediyorum. En başta da dostum Baskın Hoca'yı. Amaçları farklı etnisiteden olan kimseleri rahatlatmak, bir duyarlılığın üstüne gitmeden bastırılmış kimliklerin önünü açmak. Bendenize de “Rum” dediği için de böyle bir öneriyi desteklememi bekleyenlerin olacağını tahmin ediyorum. Ama bu “Türkiyeli” lafına benim aklım bir türlü ermedi!

Bu mesele siyaset bilimi, vatandaşlık veya kimlik sorunu değil, bence en başta bir dilbilim sorunudur. Bu anlaşılardan sağırılar diyalogu sürer gider. Her dilin kendine özgü ifadeleri vardır ve her kelime başka dillere çevrilemez. Bir örnek yararlı olabilir. Yunanistan'da bastırıldığım bir Yunus Emre çevirisinin önsözünü yazan Türk(iyeli) bir bakanın hamasî yazısını çeviriyordum. Bir paragraf içinde “kalb”, “yürek” ve “gönül” kelimelerini kullanmıştı. “Öteki” dilde bu kelimeler yok! Batı dillerinde üç değil bir kelime vardır. Aynı kelimeyi üç kez kullanırsanız yazı anlamsız ve komik olur. Mecbur oldum, çevirinin o kısmını kendime göre uyarladım.

Türkçede Kıbrıslı “Rum” denir, bana da. Ama İngilizce konuşurken (resmi konuşmalarda bile) “Greeks of Cyprus”, “Greeks of Istanbul” deriz; çünkü ne dediğimizin anlaşılmasını isteriz. Peki, “Türkiyeli” lafını resmi ifade olarak nasıl çevireceğiz? “Turkish”, “from Turkey”?! Turkish kelimesinin iki anlamı var: sıfat olarak (Türk'e ait/özgü) ve isim olarak (Türkçe dili). Her ikisi de isim olan “Türk/Turk”ün karşılığı değil. Bir “Türkiyeliye” vatandaş anlamında “Nesin?” diye İngilizce sorduklarında –ki bana bu soruyu yüzlerce kere sormuşlardır– ne diyecek? “From Turkey” cevabı “Nesin?” sorusunun değil “Neredensin?” sorusunun yanıtıdır. Bu tür bir cevap karşımızdakinin bizim İngilizce bilmediğimize hükmetmesine neden olacak; ve yine bizim bir “Türk” olduğumuza karar verecek.

Çünkü içinde yaşadığımız ulus-devletler döneminde bütün dillerde vatandaşlık kapsamında bir “anlam” ve kelime baş göstermiştir. (Muhtemel ve haklı olarak, “bize ne

İngilizcesinden/gâvurcasından, biz Türkçe ile ilgili bir soruna çözüm arıyoruz” tepkisine cevap da buradadır.) Seçilen kelime ise çok eskilere uzanır. Her ülkenin vatandaşları (gramer anlamında) bir sıfatla değil bir isimle belirlenir. French (Fransız), American (Amerikalı), English (İngiliz) gibi. “Amerikalı” kelimesi “nereden olduğunu” göstermiyor, vatandaşlığı gösteriyor. Bir insan Hawai'den olabilir ve Amerika kıtasına bile ayak basmamıştır; yine Amerikalıdır. Oysa Türkçedeki “Türkiyeli” kelimesi bu anlamı vermiyor. Coğrafi bir ifade! Hatta isim değil, sıfat. Bu, en açık bir biçimde, bu kelimeyi başka bir dile çevirmeye kalkıştığımızda belli oluyor; çeviri örneğini de bu yüzden verdim.

Denecek ki, bu kelimenin (Türkiyeli'nin) isim gibi kullanılmasını yerleştirelim ve benimsetelim. Bu durumda da dilbilimin “yasaklarıyla” karşılaşılıyor: dilin kendi yasaları ve çalışma biçimleri var. Dil, dil mühendisliğine pek açık değil. Milyonlarca kimseye kelime benimsetmek hiç de kolay bir iş değil. İnsanların dili dönmez; hele benim dilim hiç dönmüyor. İyi niyetli bir önerinin, yüzyılların alışkanlıklarına bağlı dilbilimin sınırlarını aşması zor. “İmkânsız” olmayabilir ama zor. Kaldı ki “Türkiyeli” olan biri “Türkiye vatandaşı” olmayabilir, mesela Alman olabilir; her “Yunanlı”, Yunanistan vatandaşıdır, ama bir “Yunanistanlı” Fransız vatandaşı olabilir – dilin “yapısı” ve işlevi yüzünden. Vatandaşlık adının dışında isteyen “ayrıca”, tabii ki, kökenini veya başka bir kimliğini dile getirebilmeli. Bu başka bir konu.

Kaldı ki “Türk” kelimesine tepkili olan birinin “Türkiyeli”ye de tepkili olması gerekmez mi? Bu derecede aşırı duyarlılıkların çözümünü dilde değil, başka alanlarda aramak gerek. Vatandaşlık anlamında “Türk” kelimesi bazı tepkiler doğuruyorsa bunun nedeni kelimenin kendisinde değil, Türk devletinin ve kısmen toplumunun da uygulamalarıdır. Her vatandaşın geçmişini Orta Asya'ya bağlamak, başka etnisitelerin varlığını görmezlikten gelmek, hatta bastırmak, Türkçe dışında başka dilleri yasaklamak veya aşağı görmek, vatandaşlar arasında dil, din veya köken temelinde ayrımcılık yapmak... Bütün bunlar “Türk” ve “Türklük” adına yapıldığından tepkiler doğmuştur. Tersine olsaydı, yani “Türk” kelimesi gerçekten kapsayıcı bir uygulamanın simgesine dönüşmüş olsaydı, yani yalnız lafta veya Anayasa'da bir cümle olarak kalmasaydı bugün “Türk” kelimesi sorunlu olmazdı.

Sorunu çözenin yolu, çok zaman israf edilmesine rağmen, yine anayasal vatandaşlığın içinden geçiyor. Ama laftan

değil, uygulamadan söz ediyorum. Mesela, okul kitapları, bugün olduğu gibi, “Türk” derken yalnız Sünni Müslüman'dan, anadili Türkçe olandan, kökeni Orta Asya'da olandan söz ediyorsa ve en sıradan hak olan anadil için bir mütarekenin imzalanması bekleniyorsa sorun tabii ki çözülmeyecektir. Hatta Anayasa'ya “Türkiyeli” kelimesini koysanız da birileri haklı olarak “bu anlamda Türkiyeli değilim” diyecektir!

Vatandaşlık anlamının yerleşmediği yerde, yani vatandaşlar arasında eşitliğin sağlanmadığı çevrede, dışlayıcı hangi kelimeyi seçerseniz bir süre sonra o kelimeye tepkiler doğacaktır. Türkiyeli kelimesini kullanıp bağnaz, ayrımcı ve ırkçı “Türklük” yapılacaksa tabii ki birileri “Türk/Türkiyeli” derken mutlu hissetmeyecektir. Mutluluk, “demekle” sağlanmıyor; uygulamalardan doğuyor.

Vatana bağlılık da, toplumsal mutabakat da, uyum da uygun uygulamalarla sağlanır. Çağdaş anlamıyla milletler ve ulus-devletler eşit vatandaşlık temelinde kurulmuştur. Bu eşitlik pratikte ve uygulama çerçevesinde değil de bir tasarım olarak kaldığı sürece “kelimeler” çözüm olmayacaktır. Kelimelerin uygulamada yararı yoktur demedim, ama kelimelerle çözüm arama, öze değinmeyen aldatmacalar olarak da algılanabilir. Ayrıca astarı yüzünden pahalı olabilir.

2013-03-12

Muhabir: Herkül Millas